

JUSTYNA TOMCZYK

EKSPERTYZA

**PRZEMOC POSTSEPARACYJNA-
IDENTYFIKACJA,
CHARAKTERYSTYKA,
INTERWENCJE**

2024

SPIS TREŚCI:

WPROWADZENIE

PRZEMOC POSEPARACYJNA JAKO PROBLEM SPOŁECZNY

ELEMENTY SKŁADOWE PRZEMOCY POSEPARACYJNEJ – MODEL DULUTH

POLSKA I NORWEGIA – KIERUNKI, PODEJŚCIA, POLITYKA PRZECIWKO PRZEMOCY

NORWEGIA – PODEJŚCIE DO PROBLEMU PRZEMOCY DOMOWEJ

POLSKA – PODEJŚCIE DO PROBLEMU PRZEMOCY DOMOWEJ

REKOMENDACJE W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ EMPIRYCZNYCH

BIBLIOGRAFIA

Projekt finansowany przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię z Funduszy EOG i Funduszy Norweskich w ramach Programu Aktywni Obywatele - Fundusz Regionalny.

WPROWADZENIE

Przemoc postseparacyjna stanowi poważny problem społeczny i zdrowia publicznego. Jednak mimo tego jest zagadnieniem słabo rozpoznany w Polsce, biorąc pod uwagę aktualny stan wiedzy, dostępność i istotność danych, istniejące regulacje prawne oraz ogólny poziom świadomości społecznej. Koniecznością wydaje się więc prowadzenie systematycznych badań empirycznych zorientowanych na eksplorację, opis i wyjaśnienie wskazanego zjawiska. Na tej podstawie jest możliwe zaprojektowanie rozwiązań użytecznych w procesie zapobiegania, interwencji, remediacji oraz podjęcie innych działań wspomagających (np. kampanii i działań rzeczniczych) ukierunkowanych na wyeliminowanie zagrożeń bezpośrednio i pośrednio wynikających z przemocy postseparacyjnej. W tym procesie niezbędna jest wiedza ekspercka wytworzona w odniesieniu do ustaleń teoretycznych, badań aplikacyjnych i praktyk profesjonalnego pomagania. Walorem tej wiedzy jest jej funkcjonalność, co oznacza dostępność przetworzonych danych, ich użytkowość w opracowywaniu nowych usług i kreowaniu strategicznych dokumentów, projektów, polityk antyprzemocowych. Wypracowanie zintegrowanych strategii działań wymaga ustalenia priorytetów w odniesieniu do specyfiki zjawiska, ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań społeczno-kulturowych, prawnych, politycznych, ekonomicznych i religijnych, które stanowią ramę dla tych działań. Aby proces implementacji tych strategii przebiegał w zoptymalizowany sposób, powinny one być adekwatne do potrzeb i interesów grup dotkniętych problemem przemocy (a więc tworzone i wdrażane przy ich współdziałaniu), biorąc pod uwagę ich aktualny status, możliwości i zasoby (w tym: kompetencje, atrybuty, zdolności, kapitały).

Przedłożona ekspertyza dotyczy przemocy postseparacyjnej w zakresie rozpoznania i analizy oraz wyodrębnienia metod i rozwiązań skutecznych w jej zapobieganiu, przeciwdziałaniu, redukcji. Wnioski są formułowane w oparciu o badania empiryczne (zogniskowane wywiady grupowe i indywidualne wywiady pogłębione), badanie typu *desk research* oraz informacje uzyskane od podmiotów norweskich w toku bilateralnych spotkań, podczas których nastąpiła wymiana doświadczeń związanych z eliminowaniem przemocy w społeczeństwie. Celem ekspertyzy jest wytworzenie specjalistycznej wiedzy na temat zjawiska, podanie rekomendacji dotyczących procedur postępowania wobec ofiar, skatalogowanie dobrych praktyk. Ekspertyza dostarcza zainteresowanym podmiotom kluczowe informacje i dane na temat przemocy postseparacyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem jej genezy, przebiegu i elementów składowych. Wyodrębnione informacje umożliwiają wskazanie wytycznych do identyfikacji i zdefiniowania komponentów tej

przemocy. Są one niezbędne do określenia kierunków działań instytucjonalnych ze strony podmiotów odpowiedzialnych za świadczenie usług pomocowych, kreowanie polityk antyprzemocowych oraz działań pozainstytucjonalnych podejmowanych w ramach nieformalnych grup samopomocowych. Uzyskany w ten sposób materiał ekspercki stanowi wartość dodaną i może być wykorzystany przez organy ścigania, jednostki administracji publicznej i rządowej, personel medyczny.

Ekspertyza została przygotowana w ramach projektu pn. „Odwikłane z przemocy – bezpieczne” realizowanym w okresie październik 2022 roku – marzec 2024 roku. Podmiotem prowadzącym projekt było Stowarzyszenie Intro przy współpracy z polską nieformalną grupą „Odwikłane z przemocy” oraz z norweskimi partnerami: Uniwersytetem w Stavanger oraz organizacją pozarządową z Bergen – Beatus Cras. Działania podjęte w projekcie koncentrowały się wokół problematyki przemocy domowej, przemocy wobec kobiet, przemocy w relacji intymnej, ze szczególnym uwzględnieniem przemocy występującej po separacji. Celem projektu „Odwikłane z przemocy - bezpieczne” była diagnoza przemocy postseparacyjnej wobec kobiet, podniesienie świadomości społecznej na temat, udzielenie pokrzywdzonym kierunkowej pomocy i wsparcia. Zrealizowanie tego celu polegało na podjęciu kilku skoordynowanych inicjatyw (m.in. naukowej, badawczej, terapeutycznej), których beneficjentami były osoby dotknięte przemocą w bliskich związkach. Ekspertyza uwzględnia następujące kwestie: 1) aktualna sytuacja kobiet dotkniętych przemocą postseparacyjną; 2) czynniki determinujące przemoc; 3) potrzeby wymagające realizacji, oczekiwania i interesy pokrzywdzonych; 4) kierunki zmian (m.in. społecznych, prawnych); 5) katalog dobrych praktyk z uwzględnieniem propozycji norweskich.

Projekt prowadzony w ramach programu „Aktywni Obywatele” spełniał wymogi dotyczące „wzmocnienia społeczeństwa obywatelskiego, aktywności obywatelskiej oraz upodmiotowienia grup zagrożonych wykluczeniem” (aktywniobywatele.org.pl). Wskazane cele strategiczne mogą być osiągnięte poprzez identyfikację głównych obszarów problemowych wynikających zwłaszcza z rażącej nierówności społecznych, przemocy, dyskryminacji, marginalizacji, wykluczenia. Projekt otwiera możliwość wypracowania oraz wdrożenia pojedynczych rozwiązań lub złożonych programów, które służą eliminowaniu rozpoznanych problemów, jak również umożliwiają sukcesywne włączanie do głównego nurtu sfery publicznej grup defaworyzowanych lub mniejszościowych. Są to działania kompleksowe i długoterminowe, których efektem powinna być trwała zmiana postaw i norm społecznych, a także poszerzenie wiedzy teoretycznej i umiejętności praktycznych użytecznych do eliminowania przemocy w społeczeństwie. Projekt był finansowany przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię z Funduszy EOG i Funduszy Norweskich w ramach

PRZEMOC POSTSEPARACYJNA JAKO PROBLEM SPOŁECZNY

Przemoc postseparacyjna jest poważnym i rozległym problemem społecznym. Mimo to jest nieoszacowana i niedostatecznie udokumentowana ze względu na brak pogłębionych badań i porównywalnych danych, a także „zmowę milczenia” wokół tej kwestii lub wyraźną tendencję do ujmowania jej w kategoriach tabu kulturowego. Jest zatem problem ukrytym – czyli zjawiskiem niepożądanym, niezgodnym z deklarowanymi wartościami i interesami pewnych warstw lub grup społecznych, choć jednocześnie nierozpoznanym jako takie (Merton 1976, za: Miś 2007: 56). Temat bywa trywializowany i unieważniany z powodu ukorzenionych stereotypów, uprzedzeń, mitów czy innych przejawów «falszywej świadomości» (Nowak 2011: 452). Powszechna wydaje się narracja prywatyzująca przemoc, które przedstawia nadużycia i krzywdy dokonane w sferze prywatnej jako kwestie indywidualne oraz przypisuje jednostce pełną odpowiedzialność za swój los. Tymczasem przemoc postseparacyjna ma charakter strukturalny, nie zaś zindywidualizowany. W związku z tym w działaniach antyprzemocowych nie chodzi głównie o to, by korygować pojedyncze przypadki, lecz zrekomponować strukturę społeczną (ze szczególnym uwzględnieniem konfiguracji ról i pozycji płciowych) i przekształcić procesy zachodzące w jej obrębie.

Przemoc postseparacyjną należy klasyfikować jako subrodzaj przemocy domowej albo przemocy wobec partnera intymnego, kiedy osoba najbliższa (w rozumieniu Kodeksu karnego, art. 115 § 11), wspólnie zamieszkująca gospodarstwo domowe, stosuje przemoc, aby doprowadzić do cierpienia i krzywdy ofiary. Zachodzi w dysfunkcyjnym i niewydolnym systemie rodzinnym, który nie wypełnia swoich podstawowych funkcji związanych z zaspokojeniem potrzeb uczestników tego systemu (członków rodziny), poszanowaniem ich praw, utrzymaniem osobistych granic i zdrowych relacji. Powstaje w następstwie separacji, która stanowi znaczące wydarzenie życiowe (moment przełomowy), ponieważ radykalnie zmienia dotychczasowy układ wewnątrzrodzinny. Decyzja o separacji, wstąpienie na drogę prawną, orzeczenie sądu o separacji w trybie procesowym lub nieprocesowym może indukować brutalne ataki, napastliwe i uzurpatorskie działania, wymuszenia i wszelkie inne formy nadużyć ze strony partnera. Wbrew uproszczonym przekonaniom separacja nie kończy wcześniej istniejącej przemocy, lecz często ją rozszerza i wzmacnia. Wielokrotnie wyzwała ekstremalną agresję i wrogość, wiodąc do śmierci kobiety oraz jej dzieci (Jaffe, Cambell, Reif, Fairbairn, David 2017). Definitywne zakończenie związku jest bardzo skomplikowanym procesem,

zwłaszcza że sprawca wykazuje tendencje do zachowań kontrolujących i uzurpatorskich lub mobilizuje do tego inne osoby, które są przez niego manipulowane. Kobiety po separacji są obciążone bardzo wysokim ryzykiem dalszej przemocy fizycznej, psychicznej, seksualnej oraz innych zachowań kontrolujących ze strony byłego partnera (Rezey 2020). Ryzyko brutalnej napaści i śmiertelnego ataku jest najwyższe w ciągu pierwszych dwóch miesięcy po separacji, a także wtedy, gdy kobiety dążą do zakończenia związku, korzystając ze środków prawnych i ścieżek instytucjonalnych. Kobiety twierdzą, że „nigdy nie były bardziej przerażone niż w dniach, tygodniach lub miesiącach po wyprowadzce” (DeKeseredy, Dragiewicz, Schwartz 2017: 7), co wskazuje na bardzo wysoki stopień odczuwanego lęku i strachu przed partnerem. Dzieje się tak dlatego, że przemoc po separacji obejmuje najbardziej niebezpieczne akty prowadzące do śmierci (Johnson, Dawson 2011).

Dane uzyskane w Generalnym Sondażu Społecznym wyraźnie wskazują, że separacja nie kończy doświadczanej wcześniej przemocy, a wręcz może ją nasilić – w 24% ulega zaostrzeniu, zaś 40% kobiet będących w brutalnych związkach twierdzi, iż przemoc pojawiła się po separacji (Hotton 2009). Można również twierdzić, że po separacji kobiety są szczególnie narażone na wszelkie formy przemocy seksualnej, nawet jeśli wcześniej takie nie występowały. Chodzi tu zwłaszcza o napaści na tle seksualnym i wymuszenia stosunków płciowych – w grupie kobiet zaatakowanych przez byłego partnera 20% zostało zgwałconych (Fleury, Sullivan, Bybee 2000). Najwyższe ryzyko przemocy wobec kobiet (zwłaszcza ataku fizycznego) jest odnotowywane tuż po podjęciu decyzji o odejściu, a także w okresie dwóch pierwszych miesięcy separacji (DeKeseredy, Schwartz 2009). Wśród kobiet uwidacznia się strach przed odejściem i lęk napadowy – w zeznaniach twierdzą, że „nigdy nie były bardziej przerażone niż w dniach, tygodniach, miesiącach po przeprowadzce” (Stark 2007: 116). Separacja jest relewantnym czynnikiem wyzwalającym i zaostrzającym przemoc, co multiplikuje prawdopodobieństwo usiłowania zabójstwa oraz całkowitego zabójstwa. Śmierć poniesiona z rąk partnera intymnego jest główną przyczyną przedwczesnych zgonów kobiet w tych okolicznościach. Ryzyko umyślnego uśmiercenia kobiety wzrasta dziewięciokrotnie, gdy następuje separacja pary stale wspólnie zamieszkującej, zaś sprawca jest wysoko kontrolujący (Campbell i in. 2003: 1090). Separacja, jako kontekst motywacyjny, wyzwala niepohamowaną złość, wolę zemsty, agresywność, jak i wzmożoną potrzebę wyładowania agresji. Tina Hotton podaje, że przemoc po separacji staje się poważniejsza, przyjmując tendencję zabójczą – 39 kobiet na milion par zostało zabitych przez byłego partnera; dla porównania: 5 kobiet na milion par zostało zabitych przez obecnego męża (Hotton 2001). Ofiary są najczęściej zabijane przez sprawcę płci męskiej (mąż, partner, biologiczny ojciec) przy użyciu broni palnej czy przenośnej broni lufowej (Sillito, Salari 2011). Śmierć może być

także wynikiem pchnięcia nożem lub uduszenia – odnotowuje się wyższą śmiertelność w przypadku uduszenia lub zadławienia partnerki niż wówczas, gdy sprawca stosował inny rodzaj przemocy (Glass i in. 2008). Zbrodnia najczęściej jest motywowana zazdrością, co potwierdza 44% badanych; z tego też powodu następną albo równoczesną ofiarą jest nowy partner kobiety (Hotton 2009). Liczba ofiar płci żeńskiej wzrosła na przestrzeni lat i sięga 72%, mimo iż kobiety częściej zgłaszają policji pojawienie się tej przemocy – 55% kobiet wobec 30% mężczyzn (Hotton 2001). Zasadnicza większość zabójstw (67%-80%) jest kontynuacją fizycznego znęcania się nad kobietą zanim została ona zabita (Campbell i in. 2003). Na podstawie wywiadów podłużnych przeprowadzonych z kobietami przebywającymi w szpitalach i ośrodkach zdrowia z powodu maltretowania, można twierdzić, że próba zakończenia związku lub opuszczenie partnera zwiększa przemoc w wymiarze skrajnym. Kobiety, które przeżyły tę przemoc w ciągu ostatnich 12 miesięcy, a równocześnie ubiegały się o formalną interwencję w celu jej zatrzymania, doświadczały kontynuacji ciężkiej przemocy (Block 2000). Sytuacja okołoseparacyjna wielokrotnie staje się okolicznością, podczas której dochodzi do zamordowania kobiety. Letalny charakter tej przemocy uwidocznia się w sytuacji, gdy kobieta samodzielnie podejmuje skuteczne działania na rzecz separacji, nie oczekując na postępowanie instytucjonalne, oraz wtedy, gdy w procedury odejścia angażują się osoby trzecie (Ellis, Stuckless, Smith 2015: 82). Ich interwencje oraz oferowana pomoc mogą uruchomić agresję jako reakcję na kolejność zdarzeń podczas postępowania separacyjnego, a także jako wyraz wściekłości, że ofiara odzyskuje niezależność i sprawczość, buduje adekwatną samoocenę, wzmacnia odporność psychiczną i zdolności radzenia sobie.

Przemoc postseparacyjna obejmuje ogół szkodliwych, niebezpiecznych i wrogich działań podejmowanych intencjonalnie, które stanowią bezpośrednie zagrożenie dla zdrowia oraz życia jednostki. Konsekwencje przemocy postseparacyjnej są masywne i mnogie – przyjmują postać przewlekłego bólu fizycznego, szkód moralnych i materialnych, cierpienia psychicznego, poczucia niższości i nieadekwatności, złego samopoczucia, spadku sił witalnych, bezsenności, chronicznego stresu, deprivacji emocjonalnej i sensorycznej, ograniczeń poznawczych i behawioralnych. Wszystkie wymienione zwykle są ze sobą sprzężone oraz wykazują synergizm (wzajemnie wzmocnienie), co hamuje prawidłowy rozwój psychospołeczny jednostki, osiągnięcie dobrostanu i ogólnej satysfakcji, utrzymanie odpowiedniej jakości życia. Przemoc postseparacyjna jest zagrożeniem nie tylko w wymiarze indywidualnym, lecz także zbiorowym – generuje bowiem nowe formy przestępstw z nienawiści o zasięgu globalnym i transkulturowym. Stanowi rażące naruszenie praw człowieka – które są w swojej istocie przyrodzone, powszechne i nienaruszalne (ze szczególnym uwzględnieniem prawa do życia, prawa do ochrony i bezpieczeństwa, prawa do

szczęścia, prawa do wolności od poniżającego i nieludzkiego traktowania, prawa do wolności od tortur i kar cielesnych). Przemoc postseparacyjna to także problem zdrowia publicznego, ponieważ w jej następstwie dochodzi do urazów, uszkodzeń i obrażeń, które powodują trwałe uszczerbek na zdrowiu, inwalidztwo lub prowadzą do śmierci. Ofiary potrzebują natychmiastowej hospitalizacji, zabiegów operacyjnych, terapii, wdrożenia dodatkowych procedur medycznych i ratowniczych, co rodzi wysokie koszty finansowe i społeczne. Są to także koszty utracone w wyniku pogorszenia jakości funkcjonowania, utraty sprawności, niezdolności do wykonywania pracy, długotrwałej niedyspozycji na w miejscu zatrudnienia lub w gospodarstwie domowym. Na poziomie psychiki, doświadczenie tej przemocy może prowadzić do różnych zaburzeń (np. osobowości, lękowych, nerwicowych, obsesyjno-kompulsywnych), wywołać zaburzenia odżywiania, doprowadzić do uzależnienia od substancji psychoaktywnych.

Dynamika przemocy postseparacyjnej jest zmienna, gdyż kształtują ją czynniki społeczne, emocjonalne, poznawcze, behawioralne (emocje, postawy, działania, komunikacja i interakcje) wyrażające męskie dążenie do posiadania oraz zawłaszczenia kobiety. W analizach należy więc uwzględnić, iż bierze swój początek w patriarchalnym systemie społecznym i wynikłych z niego przekonaniach zbiorowych o posiadaniu żony na własność, nierozzerwalności małżeństwa, kolonizowaniu kobiecego ciała, kontroli jej seksualności i płodności, podrzędnej roli kobiety w związku intymnym. Wymienione przekonania są oparte na przesłach męskiej dominacji (Bourdieu 2004), hierarchicznych i wykluczających relacjach międzyludzkich, zmaskulinizowanych strukturach władzy – zaś uzewnętrzniają się w codziennych praktykach społecznych. Wydaje się jednak, że przede wszystkim ramy życia zbiorowego i system społeczny mają decydujący wpływ na proces powstania i nawarstwiania przemocy. Chodzi tutaj o instytucje, polityki, praktyki, które dominują w systemie reprodukcji (m.in. w rodzinie, paranteli, związku intymnym, gospodarstwie domowym), prowadząc do wyzysku, zniewolenia, zawłaszczenia kobiet. W efekcie dochodzi do nadania oraz wymuszenia uległości, także za pośrednictwem kulturowych klisz o żeńskiej bierności, pasywności, chęci poddania się woli mężczyzny. Przemoc staje się narzędziem męskiej dominacji – niewidocznej i nierozpoznanej jako opresyjna. Główne instytucje społeczne (szczególnie małżeństwo i rodzina) są konstruowane i funkcjonują w oparciu o modele patriarchalne umożliwiające stosowanie przemocy w celu kontroli, nadzoru, dyscyplinowania i karcenia kobiet, zarówno w trakcie trwania związku, jak i poza nim. W rodzinie wykształcają się mechanizmy władzy służące głównie męskim interesom, zaś przemoc może być odpowiedzią na ewentualność utraty tej władzy. Podobnie, poprzez władzę i supremację jest organizowana i realizowana męskość, co jednocześnie oznacza, że „prawdziwy” mężczyzna winien reprezentować cechy zgodne ze stereotypem płciowym: agresywność, bojowość,

hardość, jurność, ofensywność, zawziętość, budowanie przewagi.

Kathryn Spearman, Jennifer Hardesty, Jacquelyn Cambell wskazują, iż przemoc postseparacyjna opiera się na intencjonalnym wzorze postępowania zawierającym groźenie, nękanie, prześladowanie, dyskredytacje, manipulacje, nadużycia ekonomiczne i prawne, narażanie bliskich na niebezpieczeństwo. Źródłem tej przemocy jest potrzeba władzy i kontroli, zaś czynnikami, które mogą ją wywołać są: występowanie przemocy przed separacją, preseparacja, posiadanie dzieci, właściwości osobnicze i cechy sprawcy, powszechnie obowiązujące normy patriarchalne i dyskryminujące zwyczaje kulturowe (2023). Jak pisze Patrizia Romito, do typowych zachowań podczas przemocy postseparacyjnej należy zaliczyć „przemoc fizyczną oraz seksualną, znęcanie się psychiczne, groźby, kontrole, wielką zazdrość, izolację żony, a także wykorzystywanie dzieci do tych celów, na przykład zmuszając je do szpiegowania ich matki lub grożąc małżonce, że zabierze jej dzieci, a nawet zabije je – w przypadku separacji” (2011: 98). Sprawca działa świadomie i celowo, z dużą precyzją realizuje swoje zamiary ukierunkowane na zniszczenie ofiary, nierzadko czerpiąc z tego satysfakcję. Jego postępowanie jest intencjonalne, długofalowe, często obmyślane w każdym szczególe, dobrze przygotowane i zorganizowane (pod względem aranżowania sytuacji, zapewniania sobie alibi, nawiązania porozumienia z innymi osobami działającymi na rzecz sprawcy, zebrania potrzebnych informacji czy środków). Wyraźnie określony oraz z góry powzięty zamiar skrzywdzenia, zranienia, wykorzystania, upokorzenia, poniżenia, nękania, dręczenia drugiej osoby jest w tym przypadku przestępstwem przygotowanym, kierunkowym, o szczególnej stronie podmiotowej. Działanie umyślne i premedytacyjność czynu zabronionego może więc stanowić o jego kwalifikacji oraz określać prawnokarne wartościowanie podczas procesu karnego.

Przemoc postseparacyjna stanowi wzorzec terroryzmu intymnego (Johnson, Leone, Xu Y 2014), którego kluczowym elementem jest potrzeba kontroli i zdominowania partnera (Eckstein 2017). Kontrola ma przede wszystkim wymiar psychologiczny, chociaż może jej towarzyszyć przemoc fizyczna i seksualna (Johnson 1995). Przemoc postseparacyjna odnosi się do każdej płci, lecz kobiety są na nią narażone dziesięć razy bardziej niż mężczyźni (Hardesty 2002; Hotton 2009; Tjaden, Thoennes 2000). Jest to zatem problem uwarunkowany genderowo, prawdopodobnie typowy dla społeczności androcentrycznych i kultur patriarchalnych. Szeroko zakrojone badania przeprowadzone w Kanadzie ilustrują skalę i natężenie zjawiska. W ich świetle 172 tysięcy kobiet doświadczyło w ciągu roku przemocy, z czego 37% uważa, że rozpoczęła się ona dopiero po separacji, 22% jest zdania, że nasilenie tej przemocy zasadniczo zwiększyło się po separacji, zaś 40% twierdzi, że dotkliwość i zakres tej przemocy są identyczne jak wtedy, gdy były w związku (numerique.banq.qc.ca). Kolejna tura badań losowych ujawniła tylko nieznaczne różnice w

wymiarze zjawiska: 24% populacji twierdzi, że przemoc narasta po rozstaniu, 37% ocenia ją na podobnym poziomie, zaś 39% zauważa ją pierwszy raz (wcześniej nie była obecna). Kobiety, uczestniczki tego badania, były wielorako wiktyimizowane, kontuzjowane i ranne: 60% z nich potrzebowało pomocy lekarskiej, wobec 25% mężczyzn (Statistics Canada, 2001). Inne ustalenia wskazują, że kobiety w sytuacji okołorozwodowej są do dziewięciu razy bardziej narażone na przemoc fizyczną ze strony ekspartnerów aniżeli mężatki w stałym związku. Natomiast kobiety, które nie uzyskały jeszcze rozvodu, nadal pozostając w separacji, są aż trzydzieści razy bardziej narażone na doświadczenie przemocy (Brownridge 2006). Krajowe Badanie Wiktyimizacji Przestępstw (NCVS), jako główna agenda informacji o wiktyimizacji kryminalnej w USA, pokazuje, że wskaźniki przemocy wobec kobiet po separacji są trzy razy wyższe niż rozwiedzionych, a także dwadzieścia pięć razy wyższe niż wśród zamężnych (Bachman i Saltzman, 1995). Odrębne badanie przeprowadzone na próbie losowej obejmującej 16 tysięcy amerykańskich mężczyzn i kobiet wykazało, iż 4% kobiet i 0,5% mężczyzn było nękanych przez byłego lub obecnego partnera (Tjaden, Thoennes, 2001). W przypadku grupy uczestniczącej w krajowym badaniu – *National Violence Against Women Survey*: 18,3% kobiet zgłosiło zarzut nękania, prześladowania, tropienia. W większości prześladowcami byli ekspartnerzy – stalking rozpoczął się po zakończeniu związku. Co ważne, policja nie czyniła tego czynu przedmiotem oskarżenia – zarzut bowiem formułowany był w kierunku molestowania albo naruszenia zakazu zbliżania się (Tjaden, Thoennes, 2000). Uznaniowość w postrzeganiu i klasyfikowaniu nadużyć potwierdzają też inne badanie jakościowe, w świetle których zarówno groźby użycia przemocy, jak i faktyczna przemoc postseparacyjna, są częściej stosowane odnośnie do kobiet, które są matkami. Powodem jest powszechność patriarchalnych dyskursów i narracji o macierzyństwie, postawy mizoginistyczne, sztywność ról płciowych, nierówności ekonomiczne wynikające z różnic w zarobkach, niedoszacowania pracy domowej kobiet. Rola matki w większości społeczeństw wydaje się ważna i implikuje szereg cech związanych z kobiecością wyobrażoną. Ta rola społeczna wpływa na dynamikę władzy w sporze o ustanowienie opieki nad dziećmi. Wielokrotnie kobietom nadawana jest negatywna etykieta „nieubłagane wrogiej matki”, która potrzebuje pilnej pomocy psychiatrycznej, odosobnienia albo srogiej kary. Etykieta budowana w opozycji do stereotypu „prawdziwej, dobrej, poświęcającej się matki” jest manipulatywną strategią deprecjacji kobiety, aby za pomocą ustalonych kontaktów, mężczyzna nadal mógł sprawować władzę i utrzymywać kontrolę nie tylko nad dziećmi, lecz także nad byłą żoną (Elizabeth, Gavey, Tolmie, 2012).

ELEMENTY SKŁADOWE PRZEMOCY POSTSEPARACYJNEJ – MODEL DULUTH

Przemoc postseparacyjna jest poważnym problemem społecznym oraz problemem zdrowia publicznego. Może przejawiać się w zróżnicowanych formach – jako nadużycia fizyczne, psychiczne, seksualne, ekonomiczne, zaniedbania, lecz zazwyczaj ma charakter złożony i stanowi kombinację wszystkich wymienionych. Adekwatnym narzędziem do oceny i oszacowania zakresu przemocy postseparacyjnej wydaje się Model Duluth – Koło Przemocy Postseparacyjnej (*Duluth Model's Post Separation Wheel*). Na podstawie tego modelu można wyodrębnić następujące elementy składowe opisywanego problemu: przemoc fizyczna, psychiczna i seksualna, utrudnianie prawidłowego rodzicielstwa, alienacja, zaniedbania rodzicielskie, izolowanie, przymus, nękanie i prześladowanie, nadużycia finansowe i prawne, koersywna kontrola. Użyteczność Modelu Duluth w badaniu przemocy zjawiska wydaje się istotna z co najmniej dwóch powodów. Po pierwsze, koło jest skutecznym narzędziem diagnozy przemocy postseparacyjnej, a w dalszej kolejności ułatwia tworzenie programów prewencyjnych i interwencyjnych. Po drugie, ukazuje zarówno obszary przemocy postseparacyjnej, lecz także typy zachowań, działań i interakcji składających się na nią, co umożliwi identyfikację i taksonomię poszczególnych aktów przemocy. Bazując na Modelu Duluth, są one opisane poniżej¹.

Pierwszy komponent przemocy postseparacyjnej stanowi kontrrodzicielstwo (rodzicielstwo przeciwstawne) – są to działania sabotujące zdrowy model rodzicielstwa, opozycyjne wobec niego albo całkowicie z nim sprzeczne. Konkretyzując, chodzi o następujące postępowanie: a) narzucanie dziecku światopoglądu, zasad, reguł, które są sprzeczne z preferowanym, dotychczas podzielanym, systemem wartości drugiego rodzica; b) niewyrażanie zgody na zabiegi medyczne i terapeutyczne dziecka (w tym diagnozowanie, leczenie), co może doprowadzić do utraty zdrowia i życia; c) kwestionowanie wiedzy, kompetencji, znaczenia i sensowności decyzji podjętych przez tzw. bezpiecznego rodzica (tj. osobę, która ma władzę rodzicielską nad dzieckiem i sprawuje ją w sposób zgodny z uznaną normą społeczną – interesuje się dzieckiem, opiekuje się nim, bierze za nie odpowiedzialność, chroni przed zagrożeniami, jest dostępna i pomocna). Wymienione działania kontrrodzicielskie mogą być powodowane zarówno rywalizacją o udział w opiece nad dzieckiem, lecz przede wszystkim gniewem, niechęcią i nienawiścią wobec ekspartnerki. Wola zemsty jest tak wielka, iż sprawca krzywdzi własne dziecko, chcąc zranić i zdyskredytować drugiego rodzica,

¹ Poniżej opisane akty przemocy bezpośrednio odnoszą się do Modelu Duluth (*Domestic Abuse Intervention Project*). Jest to model zwalczania przemocy domowej, który został zaprojektowany w 1981 roku w miejscowości Duluth (USA, stan Minnesota). Przyczynkiem opracowania Modelu był przypadek 19-letniej kobiety, która zastrzeliła swojego męża stosującego wobec niej brutalną przemoc.

sprowokować go do wybuchu złości lub innych nieprzemyślanych zachowań, które mogą negatywnie wpływać na jego wizerunek i społeczną ocenę.

Drugi komponent przemocy postseparacyjnej dotyczy insynuowania alienacji rodzicielskiej (oddzielenia od opiekuna) oraz ograniczania kontaktów. Zazwyczaj te insynuacje są formułowane przez przemocowego rodzica w sytuacji, kiedy dziecko nie chce się z nim spotykać i przebywać w jego towarzystwie. Towarzyszy temu przewrotna argumentacja, przeinaczanie faktów, podawanie fałszywych i nieuzasadnionych informacji o drugim rodzicu – co stanowi element manipulatorskiej strategii przedstawienia go w złym świetle, osłabienia jego autorytetu i wiarygodności. Oskarżanie o alienację występuje podczas procesów sądowych, ażeby pomówić, oskarżyć, zniszczyć reputację, a nawet pozbawić kogoś władzy rodzicielskiej. W tym przypadku największą ofiarą jest dziecko, gdyż rodzice próbują postawić na swoim oraz wykazać swoje racje, nie licząc się z jego uczuciami i przeżyciami. „Rozgrywanie dzieckiem”, przeciąganie go na swoją stronę, indoktrynacja prowadzi do wielu destruktywnych skutków: poczucia winy i rozdarcia wewnętrznego, niskiej samooceny, pustki i osamotnienia. Dziecko uczestniczące w „rozgrywkach rodzicielskich” w okresie adolescencji ma problemy z tworzeniem zdrowej więzi, przywiązaniem i ufnością, zaangażowaniem w dojrzałą relację. Mogą pojawiać się u niego stany depresyjne, myśli samobójcze, a także silne objawy somatyczne: bóle brzucha, pleców i mięśni, przewlekłe zmęczenie, wymioty, migreny, ucisk w klatce piersiowej, kołatania serca itp.). Pomimo że koncepcja alienacji rodzicielskiej pozostaje wątpliwa pod względem naukowym, badawczym, terapeutycznym (nie jest uznawana przez Światową Organizację Zdrowia oraz Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne), to dla rzetelności wyводу warto dodać, iż działania wymieniane w ramach tej koncepcji mogą wystąpić podczas konfliktu postseparacyjnego i powinny być piętnowane. Niedopuszczalne jest bowiem nadużywanie roli i funkcji rodzicielskich, tylko po to, by wyizolować dziecko, ograniczać kontakty i nie dopuszczać do spotkań z drugim rodzicem, celowo zaburzać relacje (poprzez: wzbudzanie negatywnych emocji, wrogie nastawianie, szkalowanie drugiego rodzica, przekupywanie dziecka, wymuszanie deklaracji przywiązania lub oddania). Jest to postępowanie sprzeczne z obowiązkiem opieki i nadzoru wobec dziecka i nosi znamiona przemocy psychicznej. Oczywiście inna interpretacja zachodzi w sytuacji, kiedy rodzic stosował przemoc i jego postępowanie jest dla dziecka niebezpieczne, szkodliwe, ubliżające.

Trzeci komponent przemocy postseparacyjnej dotyczy psychopatologicznych działań, które stanowią bezpośrednie zagrożenie dla dziecka – jego zdrowia psychicznego, dobrostanu, harmonii duchowej. Komponent określany zbiorczo jako „znęcające się rodzicielstwo” polega na świadomym narażaniu dzieci na traumę oraz niebezpieczeństwo wynikające z udziału w groźnych zdarzeniach,

obcowaniu z grupami dewiacyjnymi, otaczaniu dziecka szkodliwymi treściami czy produktami (m.in. gry komputerowe, programy telewizyjne, filmy przeznaczone dla widzów dorosłych), które są nieadekwatne dla jego stopnia rozwoju osobowego. W efekcie dziecko zaczyna się bać, wpada w panikę, jest przerażone i zdestabilizowane emocjonalnie. Niepokój, strach i konsternację odczuwa również bezpieczny rodzic, martwiąc się o dziecko. Agresor odnosi więc „podwójne zwycięstwo”. Towarzyszy temu toksyczna komunikacja, szantaż emocjonalny, groźby, zastraszanie i obwinianie, co powoduje, że dziecko często nie zgłasza stosowanej wobec niego przemocy. Dobro dziecka nie ma większego znaczenia dla atakującego rodzica – jest on gotów poświęcić dziecko dla partykularnych interesów, działa z pobudek egoistycznych ukierunkowanych na wyrządzenie szkody ekspartnerce,

Czwartym komponentem przemoc postseparacyjnej jest koersywna kontrola, która polega na tworzeniu klimatu strachu i pogardy wobec ekspartnerki poprzez jej systematyczną i ostentacyjną krytykę oraz wyrażanie dezaprobaty odnoszącą się do różnych aspektów jej życia, np. wyglądu, sposobu bycia, myślenia i mówienia, wykształcenia i kwalifikacji, wykonywanej pracy, wyznawanej religii, przynależności etnicznej, pochodzenia itd. Sprawca poniża, zawstydza, ośmiesza ofiarę za pośrednictwem słów lub gestów; wielokrotnie prokuruje fałszywe narracje, by wprowadzić ją w zakłopotanie lub doprowadzić do utraty kontaktu z rzeczywistością, zdolności rozeznania i dokonania krytycznej oceny. W efekcie ofiara traci zaufanie do siebie, własnej wiedzy o świecie, przekonań, zdolności poznawczych. Sprawca samodzielnie oraz przez najbliższe otoczenie („latające małpy”) rozsiewa plotki o ekspartnerce, pomawia ją i znieważa, opowiada zmyślane historie, szerzy kłamstwa np. na temat jej życia prywatnego, dokonań zawodowych. Koersywna kontrola dotyczy ekspartnerki, dzieci oraz innych członków rodziny, zwłaszcza jeśli przeciwstawiają się oni przemocy, bronią się przed atakami agresora. Sprawca dezorientuje otoczenie, aby utrzymać władzę, kontrolę i przewagę. Celowo wywołuje konflikty z bezpiecznym rodzicem, ośmiesza go, deprecjonuje, poniża, chcąc sprowokować do ostrej reakcji, którą mógłby potem wykorzystać i obrócić przeciwko niemu. Często stosowanym środkiem oddziaływania jest *gashlighting*, który polega na doprowadzeniu ofiary do stanu utraty kontaktu z rzeczywistością – traci ona umiejętność logicznego oglądu sprawy, odtwarzania zdarzeń, rozpoznawania faktów. Sprawca manipuluje wrażeniami i postrzeżeniami ofiary poprzez fałszywą narrację, wmawianie jej czegoś, przekierowywanie uwagi, kwestionowanie jej pamięci i innych zdolności poznawczych.

Piąty komponent to stalking polegający na uporczywym nękanii i prześladowaniu ofiary poprzez „bombardowanie” jej ogromną liczbą wiadomości, listów, komunikatów, notatek, rozmów telefonicznych, które najczęściej są obraźliwe, obelżywe i przerażające. Sprawca śledzi ekspartnerkę, wystaje pod jej miejscem pobytu, monitoruje jej codzienne aktywności, m.in. za

pomocą oprogramowania szpiegującego, nawigacji satelitarnej, przyrządów detektywistycznych. Niespodziewanie pojawia się na jej drodze, przychodzi do mieszkania np. pod pozorem zobaczenia dziecka, ofiarowania niechcianego подарunku. Stosuje taktykę terroru – zastrasza i grozi np. samobójstwem, by wywołać współczucie i troskę. Stalker zazwyczaj działa na granicy prawa, stąd brakuje skutecznych reakcji na jego zachowanie ze strony organów ścigania. Natomiast ofiara jest czuje się zniewolona i zastraszona, zwłaszcza że były partner wydaje się nieprzewidywalny, zaś formułowane groźby sugerują, że planuje zemstę i jest zdolny do wszystkiego.

Szósty komponent jest ujmowany jako nadużycia finansowe i oszustwa. Sprawca dokłada wszelkich starań, aby pogorszyć sytuację ekonomiczną swojej rodziny: opóźnia zapłatę alimentów, blokuje dostęp kobiety do oszczędności, konta bankowego, karty kredytowej. Podobnie uniemożliwia partnerce znalezienie zatrudnienia, awansu, rozwoju kariery, aby ta nie mogła dobrze prosperować. Celem sprawcy jest spowodować możliwie najwięcej szkód, które wynikają z niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb związanych z kupnem żywności lub odzieży. Jeżeli sprawca dysponuje środkami finansowymi, to staje się one instrumentem kontroli i nadzoru (wydziela pieniądze, płaci za zakupy tylko wtedy, gdy ma na to ochotę, manipuluje nagrodami – np. kupuje dziecku zabawki lub sprzęt komputerowy).

Ósmy komponent to nadużycia prawne odbywające się w ramach systemu sprawiedliwości, często na sali sądowej. Sprawca celowo doprowadza do kolejnych postępowań sądowych, aby nękać, dręczyć i kontrolować partnerkę, doprowadzając ją tym samym do utraty zasobów finansowych oraz czasu, który mogłaby przeznaczyć na inne aktywności. Składa fałszywe doniesienia do prokuratury, odwleka postępowania sądowe, stosuje groźby prawne (np. grozi odebraniem dzieci, przejęciem majątku). Satisfakcję daje mu prowadzenie wykańczającej „gry sądowej”, zwłaszcza jeśli, mając przewagę finansową, wynajmą skutecznych adwokatów. Ma wrogie zamiary – zależy mu przede wszystkim na uzyskaniu satysfakcjonujących dla siebie orzeczeń, nawet za cenę zdrowia i dobrostanu swoich dzieci.

POLSKA I NORWEGIA – ORIENTACJE, PODEJŚCIA, POLITYKI ANTYPRZEMCOWE

Przedmiotem ekspertyzy jest podejście do przemocy postseparacyjnej prezentowane w odniesieniu do wzorów powielanych w Polsce i Norwegii. Wybór wskazanych państw jest zamierzony i ma na celu przedstawienie różnych modeli polityki antyprzemocowej wobec krzywd, nadużyć, aktów prześladowczych składających się na ten rodzaj przemocy. Polska i Norwegia są od siebie zasadniczo różne, jeśli chodzi o rozwiązania i zabezpieczenia formalno-prawne w zakresie ochrony, wsparcia i pomocy dla pokrzywdzonych. Różnice między poszczególnymi krajami mają podłoże: a) społeczne – są warunkowane przez strukturę danego społeczeństwa (np. nierówności i podziały klasowe, instytucje i organizacje); b) kulturowe – są pochodną tradycji, obyczajowości i szeroko pojętych reguł kulturowych obowiązujących w danej społeczności (ze szczególnym uwzględnieniem ról i pozycji genderowych); c) ekonomiczno-gospodarcze – są bezpośrednio związane z poziomem PKB, zamożnością społeczeństw, jakością życia obywateli; d) religijne – zależą od uznanych przez większość wartości i norm, wyznawanej religii i stopnia religijności, e) polityczne – są pochodną liberalnej lub konserwatywnej polityki krajowej, f) prawne – wynikają z poziomu punitowności lub permissywności przyjętego systemu karnego. Mimo iż oba kraje różnią się od siebie pod względem wyżej wyodrębnionych zmiennych, to ich zestawienie wydaje się interesujące i uzasadnione z co najmniej trzech powodów. Po pierwsze, podejście strategiczne Norwegii do walki z przemocą może stanowić dla Polski cenny punkt odniesienia w projektowaniu rozwiązań antyprzemocowych oraz innych instrumentów eliminowania przemocy. Po drugie, Polacy stanowią najliczniejszą mniejszość narodową w Norwegii (w 2024 roku – ogólna ich liczba wynosi 111 074), co rodzi konieczność uwzględnienia potrzeb i interesów tej części populacji w tworzeniu multikulturowych programów zapobiegania i redukcji przemocy w społeczeństwie, a także wypracowania uniwersalnego stanowiska wobec zastanych problemów społecznych. Po trzecie, oba kraje mają podobne zobowiązania odnośnie do kreowania polityk antyprzemocowych, co jest konsekwencją podpisania dokumentów o charakterze transnarodowym oraz unifikacji rozwiązań prawnych, a także zobowiązań i umów z tego wynikających. W związku z tym warto zadać pytania o zakres respektowania aktów prawnych oraz prawidłowej transpozycji i włączenia poszczególnych dyrektyw i rozporządzeń do ustawodawstwa krajowego.

W Polsce i Norwegii na poziomie jurydycznym można wskazać na istnienie kompleksowych norm prawnych, standardów i regulacji w odniesieniu do przemocy domowej, które mogą być kontekstowo aplikowane do innych typów nadużyć i przypadków przemocy. Podobnie oba państwa są sygnatariuszami dokumentów międzynarodowych dotyczących tej materii (np. Konwencja o

przeciwdziałaniu i zapobieganiu przemocy) oraz protokołów fakultatywnych, które mają wpływ na kształt i działanie prawa krajowego. Ponadto Polska i Norwegia zdecydowały się uwzględnić w krajowym ustawodawstwie międzynarodowe ramy prawne wyrażone w dokumentach Organizacji Narodów Zjednoczonych: DEAW, DEDAW, CEDAW, VDPA, co może dawać wrażenie ujednolicenia metod i środków wykonania zawartych tam zapisów. Jednak w zakresie rozumienia, wdrażania i realizacji wytycznych wynikających z ww. dokumentów, Polska i Norwegia pozostają oddalone od siebie w sposób zasadniczy. W związku z tym można mówić o istnieniu odmiennych modeli identyfikacyjnych, prewencyjnych i interwencyjnych wobec problemu przemocy domowej, przemocy wobec partnera intymnego, przemocy postseparacyjnej. Istotne różnice w zakresie struktury i organizacji systemu rodzinnego powodują dodatkowo, iż małżeństwo, partnerstwo, rodzicielstwo, a także problemy społeczne występujące w ich obrębie, nie są pojmowane w sposób tożsamy i statyczny.

Przemoc postseparacyjna w Polsce i w Norwegii nie jest dokładnie rozpoznana i opisana. Pozostaje więc problemem częściowo ukrytym, co powoduje niewidoczność tej kwestii w debacie publicznej. Grupa Ekspertów ds. Przeciwdziałania Przemocy wobec Kobiet i Przemocy Domowej (GREVIO), jako niezależny organ monitorujący i ewaluujący wdrażanie w społeczeństwie poszczególnych ustaleń konwencji stambulskiej, zwraca uwagę na pominięcie w raportach sprawozdawczych przez Polskę i Norwegię problemu przemocy postseparacyjnej. W obu krajach brakuje badań i analiz naukowych, które mogłyby pokazać zjawisko pod względem ilościowym i jakościowym. Można wskazać jedynie na kilka publikacji na ten temat (Sosnowska-Buxton 2023; Tomczyk 2024; Bjørnholt 2024), które pozwalają twierdzić, iż ten problem jest obecny w obu krajach w dużym natężeniu i skali, niosąc za sobą ogromne koszty społeczne, psychiczne, finansowe (do czego należy także dodać tzw. koszty utracone). Koszty te są nie tylko obciążeniem dla budżetu państwa, lecz także stają się dodatkowym (często nieplanowanym) wydatkiem dla państw wspólnoty, co może zagrażać ich stabilności finansowej. Przemoc postseparacyjna jest przestępstwem – i tak powinna być kwalifikowana na podstawie Kodeksu karnego. Stanowi też problem społeczny i zdrowia publicznego, ponieważ wywołuje niebezpieczne skutki zagrażające zdrowiu i życiu ofiar tej przemocy, członków ich rodzin, świadków. W związku z tym jej zaistnienie wymaga podjęcia pilnych działań prewencyjnych, interwencyjnych i profilaktycznych, które będą skoordynowane i prowadzone przez wyspecjalizowane agendy. Zapobieganie i eliminowanie przemocy powinno być traktowane jako zadanie o najwyższym stopniu priorytetu, zwłaszcza z uwagi na jej letalny charakter.

NORWEGIA – PODEJŚCIE DO PROBLEMU PRZEMOCY DOMOWEJ

W Norwegii przemoc domowa, przemoc w bliskich związkach (*vold i nære relasjon*) jest definiowana jako konkretny akt przemocy lub groźba takiego aktu formułowana w odniesieniu do osób, które tworzą / w przeszłości tworzyły związek małżeński lub partnerski, albo też pozostają we wspólnym systemie rodzinnym (rodzice, teściowie, rodzeństwo, dziadkowie, rodziny zastępcze i adopcyjne). W świetle danych podawanych przez norweską policję, kobiety stanowią zdecydowaną większość ofiar przemocy ze strony byłego partnera (www.politi.no), będąc szczególnie narażone na ryzyko śmierci w jej efekcie. Przepięstwo przemocy w bliskich związkach jest ujęte w artykule 282 Kodeksu karnego i wyraża się następująco: „Kto poprzez groźby, przymus, pozbawienie wolności, przemoc lub inne naruszenia dopuszcza się poważnego lub powtarzającego się znęcania się, podlega karze pozbawienia wolności do lat 6”. Adresatami przepisu pozostają: obecny lub były małżonek lub konkubent, krewny w linii prostej, osoba pozostająca we wspólnym gospodarstwie domowym, osoba pozostająca pod opieką rodziny. Warto dodać, iż dalsza część artykułu przewiduje, iż uznanie winnym przestępcstwa zgodnie z ww. artykułem oznacza, że sąd musi jednocześnie ocenić, czy należy zastosować wobec skazanego także zakaz kontaktów z bliskimi na podstawie art. 57 Kodeksu karnego.

Można wskazać na szereg horyzontalnych działań, które służą redukowaniu poziomu przemocy, podejmowanych przez organy ścigania, organy administracji państwowej (m.in. ministerstwo sprawiedliwości, policję, ośrodki interwencji kryzysowych), a także środowiska naukowe i organizacje pozarządowe. Działania te opierają się na czterech głównych filarach: 1) wzmocnienie współpracy międzysektorowej i zwiększenie wiedzy personelu medycznego; 2) otwarte mówienie o przemocy i eksponowanie problemu w debacie publicznej; 3) gwarantowanie ofiarom pomocy, ochrony i wsparcia; 4) poszerzenie oferty leczenia sprawców, by skutecznie (obustronnie) przerwać spiralę przemocy. Głównym dążeniem norweskiego rządu stało się zwiększenie bezpieczeństwa osobistego i zbiorowego oraz zapewnienie ochrony prawnej dla wszystkich obywateli i obywaterek, a także innych osób legalnie przebywających na terytorium państwa. W związku z tak określonym celem powstał specjalny plan działań (*Handlingsplanen*), który jest regularnie aktualizowany, aby rzetelnie diagnozować ryzyka i odpowiadać na bieżące potrzeby ludności. Aktualnie obowiązujący Plan, powzięty na lata 2021-2024, jest kontynuacją i uzupełnieniem wcześniejszego dokumentu pn. „Życie bez przemocy” (*Et liv uten vold*) oraz Planu

przeciwko eskalacji przemocy i molestowaniu. Wyżej wymienione plany działań są punktami odniesienia dla wdrożenia Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy w bliskich związkach oraz stanowią konieczne warunki osiągnięcia przez Norwegię celów stawianych przez Organizację Narodów Zjednoczonych w zakresie zrównoważonego rozwoju do 2030 roku (Handlingsplan, Frihet fra vold 2021-2024). Zgodnie z Agendą ONZ 2023 należy m.in.: „1. Wyeliminować dyskryminację wobec kobiet i dziewcząt we wszystkich formach na całym świecie; 2. Wyeliminować wszelkie formy przemocy wobec kobiet i dziewcząt w sferze publicznej i prywatnej, w tym handel ludźmi, wykorzystywanie seksualne i inne formy wyzysku; 3. Wyeliminować wszelkie szkodliwe praktyki, takie jak wczesne i przymusowe małżeństwa, małżeństwa dzieci, a także okaleczanie żeńskich narządów płciowych” (<https://www.un.org.pl/cel5>). Kluczowymi dążeniami w walce z przemocą jest osiągnięcie równości płci oraz wzmocnienie pozycji kobiet i dziewcząt.

Norwegia wykształciła model państwa dobrobytu, który podtrzymuje w poszczególnych obszarach swojego działania reguły państwa opiekuńczego. W związku z tym deklaruje opiekę i wsparcie dla wszystkich potrzebujących mieszkańców, oferując im dostęp do usług pomocowych m.in. w zakresie opieki zdrowotnej, pomocy finansowej i prawnej, osłon socjalnych, ochrony przed przemocą. Zachowane gwarancje w wyżej wymienionych aspektach są traktowane jako dowód stabilności politycznej państwa i rozwoju społecznego. W odniesieniu do problemu przemocy szczególna uwaga jest skierowana na profilaktykę, terapię, dostępną pomoc, zwalczanie nadużyć we wszystkich grupach etnicznych obecnych w kraju, tworzenie gotowych procedur postępowania w sytuacji kryzysowej, utrzymanie ścisłej współpracy międzynarodowej w procesie ścigania przestępstwa przemocy i wykrywania sprawców. W Norwegii istnieje szereg centrów kryzysowych, które są placówkami świadczącymi usługi pomocowe (w tym: terapia, rewalidacja, leczenie). Pierwsze centrum kryzysowe otwarto w Oslo w 1978 roku (działało w oparciu o model brytyjski) z przeznaczeniem dla kobiet zgwałconych i maltretowanych oraz ich dzieci, potem z oferty pomocy mogły skorzystać także ofiary kazirodztwa. Z czasem liczba centrów zasadniczo wzrosła, równocześnie poszerzając grono potencjalnych i faktycznych beneficjentów. Obecnie centra obsługują te osoby, które zgłoszą się jako potrzebujące i pokrzywdzone, nie tworząc wyjątków czy dodatkowych obostrzeń otrzymania bezpłatnej pomocy (w formie zaświadczenia od lekarza, skierowania, wpisu na listę oczekujących itp.). Większość z nich jest otwarta codziennie, całodobowo, przez wszystkie dni w roku. Klienci i pacjenci pozostają anonimowi i mają prawo do pełnej ochrony swoich danych osobowych. Jeśli nie posługują się językiem norweskim lub

angielskim, to do ośrodka zamawiany jest tłumacz. Wykonanie tłumaczenia jest bardzo ważne dla migrantek – aby miały możliwość przedstawienia pełnego obrazu przemocy, która ich dotknęła, ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu kulturowego ich kraju pochodzenia. Usługi pomocowe mogą być świadczone stacjonarnie, jak i w formule niestacjonarnej, mobilnej poprzez infolinię, SMS-y, czaty, inne zautomatyzowane systemy komunikacji, które optymalizują dostęp i realizację usług. Oferta pomocy obejmuje wsparcie psychologiczne, informacyjne, materialne (w tym zakwaterowanie tymczasowe), doradztwo i coaching (w tym wskazówki rodzicielskie), ochronę w okresie przejściowym, sprzęt pomocniczego, szkoła dla dzieci (www.krisesenter.com). Warto dodać, że oferta obejmuje też opiekę nad zwierzętami domowymi, które ofiary przemocy zabierają ze sobą, gdy uciekają od sprawcy. W nagłych przypadkach wystąpienia przemocy należy wezwać policję, dzwoniąc pod numer 112 – pracownicy policji posiadają wiedzę i doświadczenie niezbędne do rozpoznania przemocy, prowadzenia dochodzenia oraz postępowania w sytuacji stwierdzenia przestępstwa znęcania się nad członkami rodziny. Policja traktuje priorytetowo problem przemocy w rodzinie, choć można wskazać niedociągnięcia w realizacji tego zadania wynikające z niedostatecznej współpracy władz w tej sprawie (widać uchybienia w zakresie monitorowania problemu oraz brak stymulowania poszczególnych gmin do większego zaangażowania w eliminowanie problemu) (www.stortinget.no).

Wsparcie instytucjonalne można również uzyskać za pośrednictwem następujących serwisów, instytucji i organizacji wolontariackich:

- Infolinia VO (116006) – norweska infolinia dla ofiar przemocy domowej, molestowania seksualnego. Bezpłatnie i anonimowo można uzyskać wsparcie psychologiczne i informacyjne. Infolinia jest czynna całodobowo (czat – od poniedziałku do piątku, godz. 9.00-20.00).
- Dinutvei.no – serwis zawiera informacje na temat przemocy wobec partnera intymnego, przemocy seksualnej i psychicznej, koerywnej kontroli, cyberprzemocy. Możliwe staje się uzyskanie pomocy prawnej wraz z kompleksową ofertą pomocy i wsparcia dla kobiet i dzieci. Informacje są tłumaczone na 13 języków, co zwiększa zasięg i krąg beneficjentów.
- Infolinia na rzecz przeciwdziałania przemocy wobec osób starszych (80030196) – przeznaczona dla osób, które ukończyły 62. rok życia i doświadczyły przemocy fizycznej, seksualnej, psychicznej, ekonomicznej oraz różnego typu zaniedbań. Seniorzy i seniorki

mogą uzyskać wsparcie, a także opiekę, szkolenia i doradztwo.

- Centrum wsparcia dla ofiar przestępstw (80040008) – oferuje pomoc i wsparcie dla ofiar na każdym etapie doświadczenia przemocy – począwszy od złożenia zawiadomienia na policji, skończywszy na rozstrzygnięciu sprawy i dochodzeniu odszkodowania za poniesione straty. Możliwe staje się również uzyskanie wsparcia dla świadków uczestniczących w procesie sądowym.
- Program TryggEst – ukierunkowany na rozpoznanie i zapobieganie przemocy stosowanej wobec osób, które nie mają możliwości samoobrony. Program utworzony i wspierany przez władze lokalne polega na powołaniu zespołu specjalistów, z którymi mogą kontaktować się osoby dorosłe dotknięte przemocą.
- Program Alternatywa dla przemocy (ATV) – polega na wdrożeniu programu leczenia dla sprawców przemocy w rodzinie oraz dla innych dorosłych, młodzieży i dzieci, którzy nie radzą sobie z własną agresją. ATV ma biura rozlokowane w 15 miastach – w każdym można uzyskać dostęp do odpowiedniej oferty terapeutycznej.
- Program Zarządzanie Agresją w oparciu o Model Brøset – polega na udzieleniu pomocy i dobraniu terapii dla sprawców przemocy domowej oraz dla młodych ludziom zmagającym się z poczuciem złości. Schemat i protokół leczenia jest ujednolicony i dostępny dla osób potrzebujących w wielu częściach kraju.

Władze lokalne są ustawowo zobowiązane do zapewnienia opieki i wsparcia dla ofiar przemocy (dorosłych i dzieci) poprzez udzielenie schronienia oraz dostarczenie usług dziennych i doradztwa. Obowiązkiem każdej gminy jest prowadzenie nadzoru i kontroli wewnętrznych nad działaniem centrum pomocowego w odniesieniu do przyjętej ustawy² jako źródła prawa (przy czym ustawodawca nie określa metody i częstotliwości takiej kontroli). Pomoc powinna być dopasowana do wcześniej stosowanych działań i środków, które ułatwiają radzenie sobie w trudnych sytuacjach oraz skoordynowana z aktywnością innych instytucji i służb socjalnych. W Norwegii stworzono 45 schronisk dostępnych dla ofiar, rozlokowanych na terenie całego kraju. Większość z nich działa pod utajnionym adresem, ażeby osoby dotknięte przemocą pozostały poza kontrolą i wpływem sprawców oraz czuły się w pełni bezpieczne. Finansowanie odbywa się z budżetu państwa, a także

---

2 <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-44>

ze środków poszczególnych gmin oraz dobrowolnych datków i darowizn (www.bufdir.no). Rok 2023 jest rekordowy pod względem liczby osób ubiegających się o pomoc – „przypadki przemoc są cięższe i bardziej złożone, lecz mniej osób decyduje się, aby ją zgłosić” (www.vg.no/nyheter/i/XbWgGE/rekordaar-paa-krisesenteret-hjelper-veldig-mange-flere). Rok 2023 był także rekordowy pod względem liczby morderstw partnerek – większość zamordowanych kobiet zginęła we własnym domu, zabitych przez byłego lub obecnego partnera, dziewięciu na dziesięciu sprawców stanowili mężczyźni, 82% sprawców miało obywatelstwo norweskie (https://www.nrk.no/norge/kripo_-_markant-okning-av-drap-og-drapssaker-de-siste-to-arene-1.16730492).

W kontekście przemocy postseparacyjnej należy także uwzględnić prawo rodzinne i opiekuńcze, gdyż przemoc odnosi się do całego systemu rodzinnego, ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonujących w nim dzieci. Zgodnie z prawem dzieci muszą być chronione w przypadku wystąpienia przemocy w rodzinie, wiedzy o takiej przemocy lub jej podejrzeniu ze strony osób trzecich. Dobro dziecka i jego interes stanowi wartość chronioną, więc państwo jest zobligowane do ochrony dzieci przed wszelkimi formami przemocy oraz stałego monitorowania ich sytuacji, jeżeli istnieje uzasadnione podejrzenie stosowania przemocy w środowisku rodzinnym. W świetle raportu pn. „Prawo Dzieci do ochrony przed przemocą, znęcaniem się i zaniedbaniem” widać wyraźnie, iż przemoc ma poważne konsekwencje i jest rażącym naruszeniem praw człowieka. W związku z tym państwo zobowiązuje się zabezpieczyć osoby poniżej 18. roku życia przed przemocą w oparciu o uznane w Norwegii instrumenty wywodzone bezpośrednio z Konstytucji, Konwencji ONZ o prawach dziecka (wraz z protokołem dodatkowym), Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Konwencji Stambulskiej, Konwencji z Lanzarote. Działania antyprzemocowe powinny pozostawać spójne z zapisami zawartymi w ww. aktach i dokumentach, oraz opierać się na następujących zasadach: reguła niedyskryminacji; dobro dziecka jako wartość podstawowa; prawo dziecka do życia i rozwoju; prawo dziecka do wyrażenia swojej opinii i bycia wysłuchanym (<https://www.nhri.no/rapport/vold-og-overgrep/sammendrag/>). W kontekście ochrony praw dziecka szczególnie istotną instytucją jest rzecznik praw dziecka, który został powołany w 1981 roku jako pierwszy na świecie – co w konsekwencji stało się praktyką wzorotwórczą. Warto również zwrócić uwagę na urząd ochrony praw dziecka (Barnevernet), który nadzoruje proces socjalizacji i wychowania dzieci oraz sposób sprawowania pieczy rodzicielskiej w odniesieniu do standardów przewidzianych przez prawo norweskie. Urząd działa na poziomie lokalnym na mocy ustawy o ochronie praw dziecka oraz Ustawy o postępowaniu administracyjnym

i administracji publicznej. Należy też podkreślić rolę Urzędu ds. Dzieci, Młodzieży i Rodzin, a przede wszystkim Ministerstwa ds. Dzieci i Rodziny.

Państwo norweskie – poprzez ustawodawstwo i powielane w społeczeństwie praktyki – daje gwarancje ochrony dzieci przed przemocą, niezależnie od jej rodzaju. Obowiązkami państwa są m.in.: 1) kryminalizacja wszelkich form przemocy wobec dzieci; 2) wdrożenie środków prewencyjnych poprzez szkolenia, informowanie, działania podnoszące świadomość społeczną, programy leczenia dla sprawców; 3) szybkie i skuteczne interwencje oraz wszczęcie dochodzenia wyjaśniającego; 4) zagwarantowanie ofierze przemocy prawa do rzetelnego procesu sądowego oraz możliwość wystąpienia z roszczeniem o zadośćuczynienie (<https://www.nhri.no/rapport/vold-og-overgrep/sammendrag/>). W norweskim systemie prawnym widoczna jest duża dbałość o upodmiotowienie dziecka w procesie sądowym – ma ono możliwość swobodnej wypowiedzi, przedstawienia swoich opinii, podobnie ma prawo do adwokata (innego niż adwokat reprezentujący któregoś z rodziców).

POLSKA – PODEJŚCIE DO PROBLEMU PRZEMOCY DOMOWEJ

W Polsce można wskazać dość rozbudowaną ofertę pomocową dla osób dotkniętych przemocą, przy czym pomoc wydaje się bardziej dostępna w dużych miastach, gdzie funkcjonują wyspecjalizowane jednostki świadczące pomoc socjalną, psychologiczną, prawną, finansową. Zgłoszenie przemocy domowej może odbywać się na różne sposoby: ustnie lub pisemnie, osobiście (na komisariacie policji) lub telefonicznie (dzwoniąc na numer alarmowy 112 lub 997; na numer Niebieskiej Linii – Ogólnopolskiego Pogotowia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie 800 120 002; na numer lokalnej instytucji świadczącej pomoc ofiarom przemocy – np. ośrodek pomocy społecznej, ośrodek interwencji kryzysowej lub inne specjalistyczne ośrodki dla ofiar przemocy). Po stwierdzeniu przemocy wszczynana jest procedura pn. Niebieskie Karty, która zakłada współpracę przedstawicieli różnych instytucji publicznych (np. policjant, lekarz, psycholog, pracownik socjalny) w celu pomocy osobie pokrzywdzonej.

Podstawę prawną definiującą postępowanie w sytuacji zaistnienia przemocy w rodzinie stanowią następujące akty prawne: Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (od 22 czerwca 2023 r. – Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej); Ustawa z dnia 6

czerwca 1997 r.– Kodeks karny; Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego; Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego; Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy; Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej.

Spośród wyżej wymienionych aktów normatywnych, kluczowym aktem inicjującym dyskurs wokół tematu przemocy wobec osób najbliższych, wydaje się *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie* z dnia 29 lipca 2005 roku. Celem Ustawy, wyrażonym w pierwszym artykule, stało się: przeciwdziałanie przemocy w rodzinie, prowadzenie działalności edukacyjnej oraz naprawczej w odniesieniu do przyczyn i skutków tej przemocy, wskazanie reguł postępowania zarówno wobec osób dotkniętych tą przemocą i ją stosujących (isap.sejm.gov.pl). Ustawa definiuje przemoc w rodzinie jako „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1 [tj. osoby najbliższej w rozumieniu art. 115 § 11 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. - k.k., a także innej osoby wspólnie zamieszkującej lub gospodarującej], w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą” (isap.sejm.gov.pl). W świetle ww. Ustawy, przemoc w rodzinie może mieć różne formy i przejawy: po pierwsze, są to aktywności czynne – działania intencjonalne i ukierunkowane; po drugie, zaniechania polegające na niepodjęciu koniecznych działań. Natomiast niezależnie od postaci, wszystkie wymienione są działaniami na szkodę wywołującymi krzywdy moralne lub cierpienia fizyczne osoby najbliższej, kiedy przewaga sprawcy nad pokrzywdzonym jest wyraźna i niekwestionowana, a pokrzywdzony nie jest w stanie odeprzeć ataku i skutecznie się obronić. Wówczas tak rozumiana przemoc może być klasyfikowane jako przestępstwo znęcania się nad rodziną uregulowane w art. 207 Kodeksu karnego (Dz.U. 1997). Wskazany Artykuł zyskał brzmienie:

§1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy albo nad małoletnim lub osobą nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§2. Jeżeli czyn określony w § 1 połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1 lub 2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

W świetle cytowanego wyżej Artykułu 207 k.k., przestępstwo przemocy jest czynem zabronionym zagrożonym karą pozbawienia wolności – wymiar kary i środki karne są zależne od wypełnienia znamion określonych w ustawie. Poziom punitywności (w tym przepisy prawa regulujące karę, wykonanie kary, treści innych orzeczeń wydanych w podobnych sprawach) odpowiada rodzajowi naruszonych reguł i stopniu ich naruszenia. Kara jest wyższa, jeśli można udowodnić dodatkowe okoliczności (np. ponadwymiarowe okrucieństwo w zadawaniu cierpienia) lub wynikłe skutki w postaci skutecznego samobójstwa albo próby samobójczej podjętej przez ofiarę w wyniku znęcania się. Ponadto należy podkreślić, iż w odniesieniu do Artykułu 207 k.k. pod uwagę brane są także inne przesłanki: intencjonalność czynu (czyli uprzednio powzięty zamiar wyrządzenia ofierze szkody cielesnej, psychicznej, materialnej); powtarzalność lub wielokrotność działań rozumianych jako znęcanie się; standardy społeczne, które stanowią zewnętrzną i obiektywną ramę klasyfikowania czynu jako przestępczy. Przestępstwo jest ścigane z urzędu, co oznacza, że postępowanie jest inicjowane bez konieczności wniosku lub oskarżenia prywatnego. Fakt, że ściganie nie jest warunkowane wniesieniem skargi przez osobę pokrzywdzoną, nie wyklucza sytuacji, gdy ofiara składa taką skargę, a potem ją wycofuje np. ze względu na dobro dzieci, zaangażowanie uczuciowe i wiarę w poprawę zachowania sprawcy przemocy, powody ekonomiczne lub religijne, na skutek gróźb i zastraszenia (<https://web.archive.org/web>). W następstwie wycofania skargi prokurator zazwyczaj umarza postępowanie.

Ustawę o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie kilkakrotnie nowelizowano – za istotną należy uznać nowelę z 2010 roku, która wzmacniała środki ochrony pokrzywdzonych poprzez wprowadzenie zakazu kontaktowania się i zbliżania, nakazu opuszczenia wspólnego mieszkania przez sprawcę przemocy, a także obowiązkowej terapii dla sprawców. Możliwa stała się także bezpłatna obdukcja oraz bezpieczne schronienie w ośrodku zapewniającym wsparcie (<https://isap.sejm.gov.pl/>). Trzeba dodać, że ta nowelizacja wzbudziła szczególne kontrowersje – zarzuty dotyczyły rzekomo nadmiernej ingerencji państwa w sprawy życia rodzinnego, w tym w proces wychowania dzieci (wprowadzono bezwzględny zakaz stosowania kar cielesnych).

Kolejną ważną nowelizację przeprowadzono stosunkowo niedawno – 22 czerwca 2023 roku weszła w życie ostatnia zmiana, zgodnie z którą Ustawa w ostatecznym kształcie zyskała nazwę: Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej. Ta zmiana nomenklaturowa (zastąpienie wyrażenia „przemoc w rodzinie” przez „przemoc domową”) wyraźnie poszerza zakres semantyczny zjawiska – przemoc dotyczy nie tylko rodziny jako usankcjonowanej prawnie instytucji społecznej, ale odnosi się do całości środowiska domowego, które może być tworzone przez osoby niespokrewnione, niebędące w formalnym związku, ale pozostające we wspólnym pożyciu i prowadzące wspólne

gospodarstwo domowe. Obejmuje zarówno małżonków lub partnerów, lecz także dzieci i seniorów, pomiędzy którymi można wyodrębnić związek wynikający ze współzamieszkiwania, kohabitacji domowników, podzielanego habitusu rodzinnego oraz relacji międzyludzkich wynikających z zadomowienia. Nowela wydaje się zdatna i użyteczna wobec dynamiki przemian życia rodzinnego i intymnego, ponieważ odnosi się do aktualnych warunków społecznych, politycznych, kulturowych, a przede wszystkim uwypukla główne potrzeby ludzi pokrzywdzonych przestępstwem i sposoby ich realizacji. Ustawa definiuje przemoc domową jako „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie, wykorzystujące przewagę fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej, w szczególności: a) narażające tę osobę na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia lub mienia, b) naruszające jej godność, nietykalność cielesną lub wolność, w tym seksualną, c) powodujące szkody na jej zdrowiu fizycznym lub psychicznym, wywołujące u tej osoby cierpienie lub krzywdę, d) ograniczające lub pozbawiające tę osobę dostępu do środków finansowych lub możliwości podjęcia pracy lub uzyskania samodzielności finansowej, e) istotnie naruszające prywatność tej osoby lub wzbudzające u niej poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia, w tym podejmowane za pomocą środków komunikacji elektronicznej” (isap.sejm.gov.pl). Ponadto Ustawa precyzyjnie określa osoby, które mogą podlegać przemocy domowej, poszerzając równocześnie zakres podmiotowy o byłych małżonków, kohabitantów czy partnerów, niezależnie od tego, czy aktualnie mieszkają razem, czy osobno. Zmiana legislacyjna w tym zakresie wydaje się szczególnie istotna w analizach przemocy postseparacyjnej, ponieważ daje podstawy do prowadzenia postępowań w tej materii. W świetle Ustawy do grona osób, do których odnosi się problem przemocy domowej, należy włączyć: „a) małżonka, także w przypadku gdy małżeństwo ustało lub zostało unieważnione, oraz jego wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków, b) wstępnych i zstępnych oraz ich małżonków, c) rodzeństwo oraz ich wstępnych, zstępnych i ich małżonków, d) osobę pozostającą w stosunku przysposobienia i jej małżonka oraz ich wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków, e) osobę pozostającą obecnie lub w przeszłości we wspólnym pożyciu oraz jej wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków, f) osobę wspólnie zamieszkującą i gospodarującą oraz jej wstępnych, zstępnych, rodzeństwo i ich małżonków, g) osobę pozostającą obecnie lub w przeszłości w trwałej relacji uczuciowej lub fizycznej niezależnie od wspólnego zamieszkiwania i gospodarowania, h) małoletniego” (isap.sejm.gov.pl). Trzeba podkreślić, iż chodzi zarówno o osobę, wobec której jest stosowana przemoc domowa, a także świadka tej przemocy.

W przepisach ustawodawca wskazał także na konieczność pomocy i ochrony przed dalszym krzywdzeniem, podobnie podkreślił niezbędność różnych typów wsparcia adekwatnego do potrzeb

bytowych i bieżącej sytuacji życiowej, w tym: materialnego, psychologicznego, informacyjnego, które powinno być świadczonego przez specjalistów w danej dziedzinie (m.in. psychologów, terapeutów, prawników, pracowników socjalnych, coachów). Ustawa wraz z aktami wykonawczymi reguluje również tryb odizolowania ofiary od sprawcy przemocy w sytuacji, kiedy jego obecność zagraża utrzymaniu miru domowego. Osobie dotkniętej przemocą domową gwarantuje się bezpieczne schronienie w ośrodku mogącym oferować co najmniej podstawowe usługi terapeutyczne, wspomagające, interwencyjne. Ustawa przewiduje również prowadzenie zabiegów edukacyjno-korekcyjnych dla sprawców przemocy celem jej zaprzestania poprzez uświadamianie, czym jest przemoc, jakie są jej konsekwencje, jak panować nad gniewem i impulsami wywołującymi agresję, jak budować zdrowe, partnerskie związki. Ponadto rozszerzeniu podlega też obszar wskazywanych działań przemocowych o przemoc ekonomiczną oraz cyberprzemoc. W tym kształcie Ustawa pozostaje koherentna z założeniami *Konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej* (konwencja stambulska).

Ustawa z towarzyszącymi jej aktami wykonawczymi tworzy system prawa powszechnie obowiązującego (w szczególności prawa urzędniczego), który opiera się na Konstytucji RP, ratyfikowanych umowach międzynarodowych, pochodnych ustawach i rozporządzeniach. Ustawa (art. 9 ust. 1) podkreśla konieczność współpracy poszczególnych podmiotów administracji publicznej wraz z innymi instytucjami (m.in. kościołami, związkami wyznaniowymi) w dążeniu do eliminowania przemocy domowej oraz pomocy dla osób nią dotkniętych. Niezbędność podjęcia wszelkich działań antyprzemocowych wywodzi się z przekonania, że przemoc domowa rażąco narusza prawa człowieka, zaś obowiązkiem władz państwowych jest *de iure* zapewnić spokój i bezpieczeństwo wszystkim obywatelom oraz chronić ich dobra osobiste i wolności, zwłaszcza jeśli oni sami nie mają takiej możliwości lub brakuje im skutecznych środków prawnych, społecznych, ekonomicznych, aby się skutecznie bronić.

Należy zwrócić szczególną uwagę na sytuację dzieci w kontekście separacji i rozvodu ich rodziców. Po pierwsze, szczególnie niepokojącym zjawiskiem o dużej skali jest niewypełnianie obowiązku alimentacyjnego – stale rośnie zadłużenie alimentacyjne wobec Funduszu Alimentacyjnego, który jest finansowany przez Skarb Państwa (w 2023 r. ten dług wynosił 14,7 mln zł). Raport zatytułowany *Moralność finansowa Polaków 2023* pokazuje, że 27,8% ankietowanych usprawiedliwia niepłacenie alimentów; 41% twierdzi, że alimenty nie są zasądzone sprawiedliwie. Po drugie, problematyczna wydaje się kwestia opieki naprzemiennnej, która nie została jasno uregulowana w przepisach. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (główny akt normatywny określający władzę rodzicielską i stosunki rodzinne w Polsce) nie został poszerzony o definicję i warunki opieki

naprzemiennie, co powoduje, że ta nie ma podstawy prawnej, która określałaby uprawnienia i obowiązki wynikające z jej podjęcia. Jest to więc pojęcie semantycznie puste, co w prostej konkretyzacji oznacza także, że koncept nie jest użyteczny dla adresatów norm prawnych (obywateli), sądów i administracji publicznej. Jedynymi aktami prawnymi, gdzie pojawia się termin „opieka naprzemienna” jest Ustawa o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci oraz pośrednio Ustawa o świadczeniach rodzinnych. Jednak oba wymienione akty nie zawierają kryteriów definicyjnych opieki naprzemiennie, nie sugerują także normy prawnej (ani generalnej, ani abstrakcyjnej) ustanawianej przez ustawodawcę, odnośnie do której powstaje stosunek prawny. Paradoksalnie jednak, mimo braku odpowiednich regulacji, opieka naprzemienna jest orzekana przez sądy. Dzieje się to na podstawie odrębnych przepisów z Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego – mianowicie artykułów 58 i 107. Brzmiały one następująco:

Art. 58. § 1. W wyroku orzekającym rozwód sąd rozstrzyga o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem obojga małżonków i kontaktach rodziców z dzieckiem oraz orzeka, w jakiej wysokości każdy z małżonków jest obowiązany do ponoszenia kosztów utrzymania i wychowania dziecka. Sąd uwzględnia pisemne porozumienie małżonków o sposobie wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem po rozwodzie, jeżeli jest ono zgodne z dobrem dziecka. Rodzeństwo powinno wychowywać się wspólnie, chyba że dobro dziecka wymaga innego rozstrzygnięcia.

Art. 107 § 1. Jeżeli władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom żyjącym w rozłączeniu, sąd opiekuńczy może ze względu na dobro dziecka określić sposób jej wykonywania i utrzymywania kontaktów z dzieckiem. Sąd pozostawia władzę rodzicielską obojgu rodzicom, jeżeli przedstawili zgodne z dobrem dziecka pisemne porozumienie o sposobie wykonywania władzy rodzicielskiej i utrzymywaniu kontaktów z dzieckiem (<https://isap.sejm.gov.pl>).

REKOMENDACJE W ŚWIETLE WYNIKÓW BADAŃ EMPIRYCZNYCH

Przeprowadzone badania jakościowe (indywidualne wywiady pogłębione) umożliwiły poznanie problemu przemocy postseparacyjnej pod względem jej typów, genezy, skutków, dynamiki i przebiegu. Na tej podstawie możliwe stało się wypracowanie zaleceń i rekomendacji, które pozwalają zaprojektować nowe podejścia zorientowane na rozwiązanie problemu przemocy postseparacyjnej oraz wypracowanie dobrych praktyk. Rekomendacje mają charakter formalno-prawny, zaś ich bezpośrednimi adresatami są instytucje rządowe i samorządowe, organizacje pozarządowe, przedstawiciele biznesu, mediów, nauki.

Rekomendacje:

- Budowanie fachowej wiedzy opartej na badaniach empirycznych oraz poszerzanie świadomości zbiorowej na temat różnych form przemocy, ze szczególnym uwzględnieniem przemocy domowej, przemocy wobec partnera intymnego, przemocy postseparacyjnej. Świadomość zagrożeń wynikających z tej przemocy wśród różnych grup społecznych może zmienić przekonania i postawy społeczne, w efekcie powodując, iż przestępstwo przemocy będzie częściej zgłaszane i ścigane.
- Eksponowanie masywnych konsekwencji przemocy postseparacyjnej – jako tej, która zagraża zdrowiu i życiu (ma charakter letalny). Aby ograniczyć liczbę zgonów w wyniku przemocy postseparacyjnej, należy traktować informacje o jej zaistnieniu lub podejrzeniu z najwyższą uwagą, nie powielając opinii, że odejście od agresywnego partnera jest tożsame z wyjściem z toksycznej relacji i uwolnieniem się od sprawcy.
- Oddanie głosu w sferze publicznej ofiarom przemocy, które najlepiej rozumieją przemoc oraz potrafią precyzyjnie określić jej przyczyny i skutki. Ofiary, nie mając dostatecznej reprezentacji i aktywnej grupy rzeczniczej, nie są dostrzegane i słyszane w głównym nurcie politycznym – ich potrzeby, aspiracje i interesy są słabo artykułowane, mniej widoczne lub zupełnie zagłuszone.
- Odróżnienie konfliktu od przemocy domowej (przy wysoce prawdopodobnym założeniu, że na każdym etapie konflikt może przekształcić się w przemoc); poszerzenie repertuaru pojęć i znaczeń, za pośrednictwem których można opisywać przemoc.
- Upodmiotowienia dziecka w toku procesu sądowego (dziecko w sytuacji separacji i rozvodu swoich rodziców powinno otrzymać prawnika z urzędu, który pomoże mu odnaleźć się w sytuacji „batalii sądowej”, którą toczą rodzice). Zapewnieniu dziecku specjalnego wsparcia w zakresie zdrowia psychicznego (zmniejszającego piętno i poczucie winy).
- Przyznawanie alimentów przez specjalnie powołanie, wysoce sformalizowane instytucje (przykłady: Child Support Agency; Work & Welfare Agency; Inland Revenue Child Support) lub agencje samorządowe. Działają one w oparciu o ustalone modele i procedury postępowania (np. odnośnie do obliczania wysokości miesięcznych wpłat na rzecz dziecka – w zestawieniu z dochodem rodzica, aktualnymi cenami rynkowymi, ogólnym standardem życia).
- Uszczegółowienie przepisów prawa (wykładnia przepisu i jego subsumpcja); uregulowanie przemocy postseparacyjnej wprost w przepisach (obecnie są stosowane rozwiązania

prawne wynika z Ustawy o przeciwdziałaniu przemocy domowej). Nowe przepisy powinny być sformułowane wystarczająco jasno, aby mogły znaleźć zastosowanie. Potrzebne są kolejne nowelizacje wymienionego aktu prawnego w kierunku dokładnego oznaczenia przemocy postseparacyjnej, co umożliwi: identyfikację zjawiska, zbieranie materiału dowodowego, ściganie.

- Uzupelnienie opisu przestępstwa przemocy postseparacyjnej (stypizowanie w kodeksie karnym) w odniesieniu do przestępstwa znęcania się nad osobą najbliższą oraz rozszerzenie zakresu przepisu o koersywną kontrolę.
- Zdefiniowanie karalności przestępstwa, trybu jego ścigania (wskazanie, na jakiej podstawie ustawodawca dokonuje kwalifikacji tego przestępstwa do trybu ścigania, uwzględniając dodatkowe okoliczności (np. szczególne okrucieństwo), motywacje zasługujące na szczególne potępienie, wywołane skutki (np. skutek śmiertelny).
- Uproszczenie metodyki postępowania w sytuacji zgłoszenia się ofiary przestępstwa do ośrodków świadczących pomoc, by zniwelować ograniczenia i bariery dostępu (m.in. zminimalizowanie liczby formularzy do wypełnienia, przedstawianych dokumentów, możliwie najszybsze zabezpieczenie niezbędnych potrzeb).
- Dbłość o atmosferę pełną empatii i zrozumienia w sytuacji bezpośredniego kontaktu z ofiarą; zapewnienie jej sprzyjających warunków funkcjonowania i przyjaznej, estetycznej przestrzeni; utajnienie adresów schronisk i ośrodków dla ofiar przemocy.
- Opracowanie i wprowadzenie standardów w zakresie rozpoznania i reagowania w sytuacji wystąpienia przemocy, molestowania, prześladowania, nadużyć.
- Adaptacja narzędzi do pomiaru i analizy przemocy (np. skala przemocy VCL), by na tej podstawie kreować skuteczne modele prewencji i interwencji. Opracowanie wskaźników, dzięki którym podmioty odpowiedzialne za monitorowanie zjawiska uzyskają jego dokładniejszy obraz.
- Stworzenie systemu powiadamiania o przemocy postseparacyjnej adekwatnego do potrzeb i możliwości osób pokrzywdzonych lub zagrożonych tą przemocą (np. specjalne sygnały, kody, hasła umożliwiające natychmiastową identyfikację ryzyka).
- Dobranie odpowiedniej oferty świadczeń socjalno-bytowych (by możliwe stało się odejście od sprawcy przemocy i usamodzielnienie się) oraz właściwy dobór modelu pomocowego w zakresie terapii i wsparcia psychologicznego.
- Obalenie stereotypów, mitów, fałszywych przekonań na temat kobiet, małżeństwa, rodziny, partnerstwa, gdyż przemoc postseparacyjna jest zakorzeniona w kulturze i społeczeństwie

poprzez normy, wartości, stereotypy, powielane przekonania, mity fundacyjne; podobnie jest wzmocniona przez patriarchy, androcentryzm, uprzywilejowanie mężczyzn.

- Edukacja równościowa ukierunkowana na wdrożenie egalitaryzmu płciowego, równego traktowania i zakaz wszelkiej dyskryminacji.
- Oferta szkoleniowa dla służb społecznych, personelu medycznego, administracji publicznej oraz przedstawicieli wymiaru sprawiedliwości i grup dyspozycyjnych (policjantów, prokuratorów, adwokatów, sędziów) ukierunkowana na rozpoznanie "ukrytych" form przemocy i zrozumienie dynamiki przemocy postseparacyjnej.
- Wzmocnienie działań facylitatorów i trenerów, którzy upowszechniają wiedzę w społecznościach lokalnych, odległych obszarach wiejskich, wśród grup niewydukowanych.
- Opracowanie pomocy naukowych i zestawów narzędzi do pracy z osobami dotkniętymi przemocą przemocy (manuale, plakaty, ulotki, tablice informacyjne).
- Opracowanie kompleksowych programów redukcji przemocy dedykowanych dla sprawców (np. trening zastępowania agresji).
- Wypracowanie skoordynowanego systemu pomocy, opieki i wsparcia dla ofiar oraz ich bliskich, który okaże się skuteczny w procesie trwałego wyjścia z przemocy.
- Zaprojektowanie przewodnika dla pracowników systemu ochrony zdrowia (np. zbiór wystandaryzowanych pytań i odpowiedzi) ułatwiających rozpoznanie przemocy domowej i skierowanie pacjentki do bezpiecznego miejsca, gdzie może uzyskać dalszą pomoc.
- Zwiększenie kompetencji lekarzy, pielęgniarek, nauczycieli, pracowników socjalnych w zakresie informowania i ujawniania przemocy w rodzinie.
- Projektowanie polityk antyprzemocowych, ze szczególnym uwzględnieniem zakresu prewencji, działań interwencyjnych, skuteczności zbierania danych, uproszczenia procedur i przyspieszenia postępowania sądowego.
- Uwrażliwienie na ten problem ważnych aktorów społecznych, politycznych i biznesowych, którzy mogą wywołać zmiany legislacyjne oraz wdrożyć je do poszczególnych obszarów funkcjonowania osób pokrzywdzonych.
- Wzmocnienie społeczeństwa obywatelskiego oraz organizacji pozarządowych, które odgrywają kluczową rolę (zwłaszcza w Polsce) w świadczeniu usług pomocowych i walce z przemocą wobec kobiet.
- Monitorowanie i ewaluacja działań odnoszących się do efektywności polityk antyprzemocowych, prowadzenia interwencji kryzysowych, udzielania pomocy terapeutycznej, korekcyjnej, prawnej, materialnej itd.

Wobec problemu przemocy postseparacyjnej konieczna jest skuteczna, „szyta na miarę” polityka antyprzemocowa. Podczas planowania, realizowania i wdrażania tej polityki niezbędna jest weryfikacja założeń z osiągniętymi rezultatami oraz kontrola zgodności tych założeń z faktycznymi działaniami i spodziewanymi rezultatami (co zapobiega rozprzestrzenianiu się przemocy lub pojawieniu się jej w innej postaci). Monitoring i ewaluacja powinny następować cyklicznie zarówno ze strony organów ścigania, władz i autorytetów, jak również ze strony grup rzeczniczych oraz przedstawicieli ofiar.

BIBLIOGRAFIA:

Bjørnholt, M. (2024). Fortsettelsesvold etter samlivsbrudd: konsekvenser for mødres helse og livskvalitet, *Tidsskrift for velferdsforskning*, 27(1):1–15.

Bourdieu, P. (2004). *Męska dominacja*. Warszawa: Oficyna Naukowa.

Brownridge, D.A. (2006). Violence Against Women Post-Separation. *Aggression and Violent Behavior*, 11(5), 514–530.

Campbell, J.C., Webster, D., Koziol-McLain, J., Block, C., Campbell, D., Curry, M.A., Gary, F., Glass, N., McFarlane, J., Sachs, C., Sharps, P., Ulrich, Y., Wilt, S.A., Manganello, J., Xu, X., Schollenberger, J., Frye, V. & Laughon, K. (2003). Risk Factors for Femicide in Abusive Relationships: Results From a Multisite Case Control Study. *American Journal of Public Health*, 93(7), 1089–1097.

Elizabeth, V., Gavey, N. & Tolmie, J. (2012). The Gendered Dynamics of Power in Disputes Over the Postseparation Care of Children. *Violence Against Women*, 18(4), 459–481.

Hardesty, J.L. (2002). Separation Assault in the Context of Postdivorce Parenting: An Integrative Review of the Literature. *Violence Against Women*, 8(5), 597–625.

Hotton, T. (2001). Spousal Violence After Separation. *Juristat*, 21(7), 1–19.

Jaffe, P., Campbell, M., Reif, K., Fairbairn, J., David, R. (2017). Children Killed in the Context of Domestic Violence: International Perspectives from Death Review Committees. In: Dawson, M. (Eds) *Domestic Homicides and Death Reviews* (pp. 317–343). Palgrave Macmillan, London.

Johnson, M.P. (2008). *A Typology of Domestic Violence: Intimate Terrorism, Violent Resistance, and Situational Couple Violence*. Boston: Northeastern University Press.

Miś, L. (2007). *Problemy społeczne. Teoria, metodologia, badania*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

- Nowak, S. (2011). *Metodologia nauk społecznych*, Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Rezey, M. L. (2020). Separated Women's Risk for Intimate Partner Violence: A Multiyear Analysis Using the National Crime Victimization Survey. *Journal of Interpersonal Violence*, 35(5–6), 1055–1080
- DeKeseredy W.S., Schwartz M.D. (2009). *Dangerous Exits: Escaping Abusive Relationships in Rural America*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- DeKeseredy, W.S., Dragiewicz, M. & Schwartz, M.A. (2017). *Abusive Endings: Separation and Divorce Violence Against Women*. Los Angeles, CA: University of California.
- Johnson, M. (2008). *A Typology of Domestic Violence*. University Press of New England.
- Lewicka-Strzałecka, A. (2023). *Moralność finansowa Polaków 2023*. Gdańsk: Związek Przedsiębiorstw Finansowych w Polsce. Pobrane z: https://zpf.pl/pliki/raporty/moralnosc_finansowa_polakow_2023.pdf
- Sosnowska-Buxton, P. (2023). *When women rebuild their lives after intimate domestic violence - post-separation mothering and co-parenting in two different contexts*. Invited lecture. VID, Stavanger, Norway invited.
- Stark, E. (2007). *Coercive Control: How Men Entrap Women in Personal Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Sillito, C. L., & Salari, S. (2011). Child Outcomes and Risk Factors in U.S. Homicide-suicide Cases 1999–2004. *Journal of Family Violence*, 26(4), 285–297.
- Tjaden, P. & Thoennes, N. (2000a). Prevalence and Consequences of Male-to-female and Female-to-male Intimate Partner Violence as Measured by the National Violence Against Women Survey. *Violence Against Women*, 6(2), 142–161.
- Tomczyk, J. (2024). *Nie myśl, że odejdziesz... Wprowadzenie do problematyki przemocy postseparacyjnej*. Kraków: Wydawnictwo Libron.